

Бүтүн өлкөлөрин пролетарлары, бирлөшин!

АЗƏРБАЙЧАН
СОВЕТ ЯЗЫЧЫЛАРЫ ИТТИФАГЫНЫН
БƏДИИ ƏДƏБИЙЯТ, ИНЧƏСƏНƏТ
ВƏ
ИЧТИМАИ-СИЯСИ ЖУРНАЛЫ

12

1942
Баки

32. Г. а. в.

Э. ИЛЯС

БАЛЫГЧЫЛАР

(Кино—новелла)

Далгаларын гейлэ чардыгы боз гая үстүндө аг сачлы бир гоча, балабан чалырды. Онулла янашы отурмуш ики балача оғлан күлүмсөйөрөк нагара вурурдулар вэ бу мусгитини чошгун аһәнки илэ балыгчылар тор чәкирди.

Күлөк шиддәтлэ вийылдайырды. Дәниздә туфан вар иди. Далгалар һиддәтлэ гаялара чарпараг парчаланыр вэ балыгчыларын башына төкүлүрдү.
— Бир дә!
— Бир дә!
— Я аллах!— дейэ балыгчыларын шон вэ чәсур багыртылары эшидилләр диди.

Балабаны кетдикчә тызышдыраг гочанын көзлөри күлүрдү.

Бир-бирини ардыча ики балыгчы гайыгы сәнилэ яг алды.

Гоча, балабаны агзындан көтүрөрөк оңлар тәрәф тышырды:

— Бәс Гайтаран һарда галды?
Габача сәнилэ чыхан балыгчы она бәркәдән чәваб верди:

— Туфан бизи бир-биримиздән айры салды. Гайтараны итирдик.

— Нечә, итирдиниз?— дейэ гоча һәйәчәндә аяга галхды.

Балыгчылар тору сәнилэ чыхармышдылар.

Кәч бир оғлан тәлд атылымын балыгчылары көстөрөрөк:

— Дөйүшчүләримизин бахтындан бу хун дүнәкиндән хейли чох тутулмушдур,— деди.

— Элэ бил ки, дәниз бизим совгат көндәрәчәйимизи билирмиш,— дейэ кәч бир гыз күлүмсәди.

Балабан чалан гоча ағыр аддымларла балыгчыларга яхынлашараг:

— Ушаглар, Гайтаран кәлмәди,— деди.

Һамы ани бир тәшвишлэ гочая бахды.

Гочанын галын гаңшлары чатылымышды.

— Будур, Күлбәниз дэ кәлир,— дейэ кәч гыз әли илэ көстәрди.

Һамы бахырды.

Уча бойлу көзәл бир гыз, яныл ағачлар арасы илэ тәләсик ирәлидәйирди.

Күлөк онун узун сачларыңы елләндирәрәк будага илишдириди.

Гыз бир ан-аяг сахлараг сачыны будагдан аралады.

— О, Гайтаранын кәлмәдийини билсә горхачаг,— дейэ һәмин кәч гыз һәйәчәндә гочая бахды.

Гоча башыңы галдыраг:

— Һәләлик она демөк ләзым дәйил,— деди.

Күлбәниз балыгчыларга яхынлашараг әлиндәки зәрфи юхары галдырды:

— Мәктуб!
— Һардандыр?— дейэ гоча балыгчы сахта бир тәбәссүмлэ сорушду.
Күлбәниз севинчлэ:

— Чәбһәдән... Гайтаранын достундан.. Бәс Гайтаран һаны?

Балыгчылар гызы дөврөй алды.
Гоча ирәли кечәрәк:

— Мәктубу Гайтарансыз да ачмаг олар. Оху көрөк нә языр.

Гыз чәлд мәктубу ачды.

Зәрфәдән мәктубла бәрәбәр бир шәкил дэ чыхды. Бүтүн нәзәрләр шәкилэ чеврилди.

— Нә көзәл оғландыр,— дейэ әввәлки гыз һейрәтлэ ичини чәкди.

Күлбәниз күлүмсөйөрөк шәкили чеврилди.

Онун архасында белә язылымышды: «Гайтаран, йәгин ки, мәни тәбрик эдәчкәсэн. Дүнән икинчи дәфә олараг ордәлэ тәлтиф әдилдйини мәнә хәбәр вердиләр. Бу әксими, бөйүк тәләләрин һәлл олундуғу бу ағыр күнләрин кички бир хатирәси кими сәнә көндәрирәмә.

Һамының үзүндә сонсуз бир фәрәһи ганадланды.

Ялыз Күлбәнизин көзләрә кәдәрлэ көлжәләнди. О, бир даһа шәкилэ бахараг дәрин бир нәфәс алды:

— Бәли... Буну иңди бүтүн өлкә таныйыр,— деди.— муһарибә заманы белә уғурлу тәлэ чох аз оғланларын һәсиби олур.

Гоча она әтираз әтди:

— Элэ демә, гызым, бу бөйүк вәтән даваһы дәлэ ким билир нә гәдәр белә гәһрәманлар етирәчәк.

Күлбәниз:

— Әһ, Чәфәр ләлэ,— деди,— сән элэ Гайтараны да һей тәрифләйирдин. Деһирдин, гәһрәман олачаг... Амма нә олду?

— Нә олду?— дейэ гоча тәчили сорушду.

Күлбәниз:

— Һисс олунмадан вурушду... Һисс олунмадан да яраланыб гайытды... Һамының симасы бирдән-бирә тутулду.

Бүтүн нәзәрләр дәнизә чеврилди.

Күлбәниз бу ани дөйишкәклиди дуйду.

Вә о, балыгчыларын тутгун үзләринә диггәт етирәрәк бир ваһимә илэ:

— Һаны Гайтаран?!

Күлбәниз:

— Демөк о һәлэ дэ гайытмамышдыр,— дейэ өз-өзүңә пычылдады.

Һамы дәнизә бахырды.

Туфан кетдикчә шиддәтләндирди. Дәниз нәрилдәйирди.

Далгалар әввәлки һиддәтлэ сәһили дөйәчләйирди.

Балыгчылар һәлэ дэ гырпымыз нәзәрләрә ган-ган дөйән дәнизә бахырды.

Күлбәнизин ири, гара көзләриндә ағыр бир итираз вар иди.

Вә бирдән узатларда, сәһилә яхын ердә нәһәнк бир далга йүксәди. Онун үзәриндә кичик бир гайыг гаралырды.

Балыгчылар һәйәчәндә һәрәкәтә кәлди.

— Гайтараның гайыгыдыр!— дейэ Күлбәниз гейри-иради дәнизә доғру бир-иңи аддым атды.

Далгалар гайыгы бир оюнчаг кими атыб тутурду.

— О тәрәфләрдә сәһил гаялыгдыр,— дейэ балыгчылардан бири горху илэ сәсләнди.

— Доғрудур,— дейэ гоча тәсдиг әтди.— Ораларда сәһилә яг алмаг горхулудур. Далгалар гайыгы гаялара чырпараг парча-парча эдә биләр.

Һамы кәркин бир һәйәчәндә бахырды.

Гайыгдә отурмуш һазик, арыг оғлан дншләрини бир-биринә гычылараг дәнизлэ әлләширди.

Һава гаралмаг үзәрә иди.

Гайтаран вар күчү илэ сәһилә яг алмаға чөид әдирди.

Ләкин туфан аман вермирди.

Вә бирдән далгалар арасындан һисбәтән бөйүк бир балыгчы гайыгы чыхды.

Гайтаран бир ан эл сахлараг бу һаһиһаны зүһур әтмин гайыға вә гайыгдакиләрә тәәччүблэ бахды.

Вә өз-өзүнә деди:

— Гәрибәдир... Бунитар бизим ерләрин балыгчыларына охшамыр.

Вэ бир ан нэйи исэ дүшүнөрөк дэр-
жал һәмни гайыга тэрэф авар чөкди.

Гайыгда үч нэфэр балыгчы вар иди.
Олар өзлөрүн итирмиш-һалда иди-
лэр.

— Йох... Бурдан сәһилэ чымаг
мүжкүн дейлэ,—дейэ оилардан бири
үмидизилкэ авар чөкөн йолдашлар-
на мурачат этди.—Гаялар өлүм
һөвөсидэ адамнн көзүпүн ичинэ ба-
хар Шималн тэрэф истигамэт ал!

Вэ о, бирдэн оилара сары авар чалан
Гайтараны көрөрөк:

— Бу кимдир?—дейэ нараһат бир
вэзийт алды.

— Йогин балыгчыдыр,—дейэ авар
чөкөндөрдөн бири чаваб верди.

— Яхны ки, төкдир,—дейэ эввэлки
балыгчы раһат бир нэфэс алды.—Гой
кәлсин, көрүнүр тале өзү ону бизэ
бөлөдчи көндөрмишидир.

— Сиз нэ даншырсынныз, капи-
тан?... О бизи.—дейэ үчүнчү балыгчы
төччүблө биринчийэ бахди.

Биринчи гашларны чатарга онун
сөзүнү көсди.

— Аз горхаг олуну... Көрмүрсүнүз о
төкдир! Кедәчөйимиз ери өйрөнөндөн
сопра ишини битирмөк асандыр.

Гайтаран бир-ики авар даһа чөкөрөк
онлара яхынлашды.

— Дейэсэн сөн дэ йол азмысан,—
дейэ биринчи балыгчы она бахарга
гейри-табин бир тәбәссүмлө күлүмсә-
ди.

Гайтаран чиддийтөлэ чаваб верди:

— Йох, мән йол азмамышам. Гайы-
рым зәдләниб, ичинэ су долур, мәнн
дә өз гайыгымыза көтүрүн.

Вэ о чаваб көзләмәдән галхыб о би-
ри гайыга кечди.

Сәһил.

Балыгчылар эйни тәшвиһлө бахыр-
дылар. Гоча балыгчы башыны булая-
раг:

— О, сәһилэ ип алмага чәсарәт эт-
мади,—деди.

— Һавә гаранлыглашды. Бу туфан-
да о, һеч бир ерә чыха билмәйчөк,—
дейэ башга бир балыгчы чаваб верди.
Бир башгасы:

— Нэ чүр олурса-олсун көмөк ла-
зындыр,—деди.

Күлбәниз диксинөрөк балыгчылар
бахди.

Лакин һамы сусурду. Һамынын дә-
низә тижилмиш көзләриндә бир чәса-
ротензлик охунурду. Бу заман гыз
ериндән гопараг сәһилдәки гайыга тә-
рэф йүкүрдү.

Гоча, онун мәгәсдини дуяраг гыш-
гырды:

— Даяи!

Лакин Күлбәниз она гулаг асмаараг
гайыгы дәннәз доғру үтөләди.

Гоча яхынлашараг гызы кәнар этди
вэ һеч бир сөз демәдән гайыгы суя
салыб өзү дэ ичинә минди.

Сәһилә һүчүм әтмиш бөйүк бир дал.
Га гайыгы алараг керийә чөкилди.

Балыгчылар бахырды.

Чавап бир балыгчы:

— Нийә ону гойдуруз кетсин? Яшы-
нын бу вахтында...

Башга бириси онун сөзүнү кәсәрәк,
— Яшына нэ бахырсан. Сәһин кыял
йүз чавандан үрәклидир,—деди.—Өм-
рунун гырх илини дәннәзә кеңириб, бу
далгаларла бачарса анчаг о бачара
биләр.

Гочанын гайыгы далгалар арасында
каһ көрүнөрөк каһ да гейб оларга кет-
дикчә узаглашырды.

Һавә артыг гаранлыглашмышды.
Дәннәз инди даһа амансыз бир гейзлө
тәләтүмә кәлирди. Далгалар гадхыб
энирди.

Тез-тез илдырым чахараг бөйүк гай-
ыгын ичиндә сүктула даянымыш Гай-
тараны вэ намә'лум адамларын һөйә-
чанлы үзләрини ишыгландырырды. Би-
ринчи намә'лум адам Гайтаранга баха-
раг кыялин бир әсәбийтөлә сорунду:

— Сән әминсәнми, биз Яшылтәпә
вәтәжәсинә доғру үзүрүк?

Гайтаран гөтийтөлә чаваб верди:

— Нечә әминсән! Йийрми дөгигәдән
сопра биз мүтләг орда олачайыг.

Биринчи намә'лум адам аяга галха-
раг авар чөкөн йолдашларына яхын-
лашды, вэ онлардан биринә мурачат-
лө:

— Сән йорулдун. Авары вер, бир
аз дэ мән чөким.

О, авары алараг йолдашыны әвәз
әдрәкән явашма онун гулагына пычыл-
дады:

— Сән кеч габага, башыны гарыш-
дыр.

Әвәз олунан адам Гайтаранын япы-
на кечәрөк ону сөһбәтә тутду.

— Сән белә туфанда нечә үрөк элә-
йиб дәннәз тәк чыхдыи?

Гайтаран:

— Чөһөйә совгат һазырлайырдыг.
Гызыл балыг овуна чыхмышымд.

Архаг кечмиш, биринчи намә'лум
адам авары галдырыб Гайтаранын ба-
шына эндирикәк истәдийн анда о, буну
көрдү вэ бир сычрайышда гомәсини
дүз онун үрөйинә саплаяраг бир анда
галдырыб дәннәз туллады. Галан ики
адам Гайтаранын үзәринә душдүләр.
Шиндәтлин мүбаризә башлады. Илды-
рым чахараг онларын дәһшәтлин үз-
ләрини ишыгландырырды. Гайтаран
намә'лум адамларын силәһә әлтәмәлә-
рына иккан вермирди. Лакин онлар
бирдән фүрәт тапараг Гайтараны гал-
дырыб дәннәз тулладылар.

Сәһил.

Балыгчылар эввәлки ерләриндә иди.
Бахынлары һәлә дә дәннәзә олан
Күлбәниз бирдән галбини бир шей
санчылымыш кими—ах!— дейб көзлә-
рини юмду.

Дәннәз.

Гайтаран бөйүк бир далга үстүндән
пүтүйөрөк гайыгдан япышды. Намә'-
лум адамлардан бириси онун әлләрини
гайыгын кәнарыннан гопарамаг чөлд
этди. О бириси исә балача пычагы
вар күчү илә Гайтаранын күрөйинә,
сәңкәди.

Лакин Гайтаран гайыгдан әл чөкмә-
ди, вэ о фөвгәл'әдә бир гүввә илә
сычрайыб төкпар гайыга дүшдү. Мү-
баризә енидән гызышды. Бә'зән Гай-
таран, бә'зан дә дүшмәндәр күч кәлир-
ди. Әлө бу заман далгаларын угулту-
су арасындан узагдан бир сәс эшидил-
ди:

— Әһей Гайтаран!. Гайтаран, һей!

Гайтаран башыны азад әдрәк бу
намә'лум сәс чаваб вермөк истәди.

Лакин дүшмәндәрдән бириси әли илә
онун агзыны гапады.

Сәһил.

Чавап балыгчы яныгдакынә дедди:
— Һеч олмәсә гочаны кәрөк гой-
манидыг кетсин. Гайтарана көмәйә
кетмөк артыг кеч иди...

Йолдашы пычылты илә онун сөзү-
нү кәсди:

— Яваш даныш, Күлбәниз эшиндәр.
Языг онсуз дэ чох истираб чөкир.

Күлбәнизин көзләриндә бир һайочан
варды.

Гайыг. Мүбаризә давам әдрәди.
Узагдан кәлән о сәс енә дә эшиди-
лирди:

— Гайтаран, һей!

Лакин Гайтаран чаваб вермәйә ик-
кан тапмырды.

Дүшмәндәр кетдикчә тәгәтдән дү-
шүрдү.

Гайтаранын бу гейри ади гүввәт вә
чөлдлийн онлары бүсүттү шашыр-
мышды. Дүшмәндәрдән бири гуртулу-
шун гейри-мүжкүн олдуғуну һисә әдә-
рәк—доғуз—дейэ алман дилиндә мы-
рылданды вэ әлө бу анда Гайтаран өз
гөмәсини гапараг онун хиртәйинә
саплады. Дүшмән боғур бир сәс чыха-
рага йыхылды. Көзләри алов сачан
Гайтаран бир һәмләдә о бири алманы
дә хиртәкәлйөрөк вурмаг истәди.
дүшмән әлләрини юхары галдырага
—тәслим!—дейэ кәкәләди.

Гайтаран бир әли дүшмәнин боға-
зында даянды, дәрин бир нэфәс ады,
вэ гәмә тутдуғу әлинин архасы илә
әлинын тәрнин силди. Бу заман—
«Гайтаран һей!»—дейэ енә дә о сәс
эшидилди. Гайтаран чаваб вермөк и-
сәткән күрөйиндәки яранын агрысын-
дан сарсылараг көзләрин юмду. Онун
бу һалындан фүрәт тапан дүшмән
чөлд ики әли илә оғланын боғазындан
япышды. Лакин гайтаран бүтүн күчү-
нү топлаяраг дүшмәнн галдырыб гай-
ыгын ичинә чырды.

— Әчләф, мән сәни дияр апармаг и-
стәйирәм,—дейэ чөлд кәмарын ачды вэ
онун әлләрини архасында чаппалаяраг
мөһкөм бағлады. Өзү исә гайыгын кә-
нарына сөкәнөрөк яры байылды.

Бу заман гаранлыгдан балача бир гайыг чыхды. Саг-саггалындан су сүзлөнгөн гоча балыгчы сүр'өтлө авар чөкирди. О, бирдэн, дөниздө йыргаланан намә'лум гайыгы көрәрәк гышгырды:

— Гайыгда ким вар?

— Гайыгда ким вар?—дейә гоча бир дә сорунду, вә һеч бир чаваб алмадыгда бир неча санийә шүбһәли бахышларла гайыгы көздән кечирди. Соңра гәтийәтлө она доғру авар чалды.

Гоча, намә'лум гайыга яхынланараг диггәт этди вә көрдүйү мәнзәрәдән әвалчә һейрәтә кәләрәк бир ан донуб галды. Соңра бирдән:

— Гайтаран!—дейә һәйәчанла сәсләрәк галхыб о бири гайыга кечди.

Гайыгың шиддәтли чалханышындан Гайтаран көзләрини ачараг гочаны көрдү, вә севинчлә:

— Чәфәр дәлә!—дейә билди.

Ай булутлары яраг саһил мешәләрини ишыгландырырды.

Балыгчылар, үстүндә емәк бишән очағын өтрафында һалай вуруб сүкүтә далмышдылар.

Узаклардан кәдәрли бир маһны ахыр кәлирди.

Балыгчылардан бири аһ чәкәрәк тәнбәки чубуғуну чыхартды.

— Языг Күлбәниз, көр нечә гәмли охуюр...

Чаваң балыгчы:

— Гайтараны чох сеvir,—деди,—Әкәр онун башына бир иш кәлмиш олса һеч билмирәм гызын һалы нечә олачаг.

Агачлар арасында дикәлмиш тәпә үзәриндә чийишләрини бир-биринә сөйкәйәрәк ики гыз отурмушду.

Ай ишыгында Күлбәнизин үзү даһл солгун, көзләри даһа гара көрүнүрдү. О, гәзәби союмуш дөниздә гыврылан иныглы золаглара бахараг кәдәрли сөзләр охуюрду.

О бири гызын көзүндән бир дамла яш гопараг үзү ашағы агыр-агыр юварланарды.

Күлбәниз охуюрду.

О, бирдән сусараг диггәтлө дөнизә бахды.

— Нә олду?—дейә о бири гыз һейрәтлә сорунду.

Күлбәниз:

— Гайыг!—дейә гышгырараг балыгчыларә тәрәф йүкүрдү вә балыгчыларә чатараг:

— Гайыг,—дейә бир дә һәйәчанла сәсләнди.

Һамы аяга галхараг дөнизә бахды.

Гайыг кетдикчә саһилә яхынлашырды.

— Йох, бу онун гайыгы дейил,—дейә, Күлбәниз үмидсизликлө аһ чәкди.

Көнч балыгчы диггәт эдәрәк:

— Бу, гочанын да гайыгы дейил,—деди.

Һамы сүкүтлә бахырды.

Чәфәр дәлә авар чәкәрәк гайыгы саһилә яш алдырды.

Балыгчылар гочаны таныяраг һамы бир ағыздан гышгырды:

— Бәс Гайтаран һаны?

Гайтаран күчүнү топляяраг аяга галхды вә гочанын көмәйи илә саһилә чыхды.

Күлбәниз онун әлләриндән япынараг:

— Сәнә нә олуб, әзизим,—дейә горху илә сорунду.

Гоча балыгчы күлүмсәйәрәк,

— Она һеч нә олмайыб, анчаг күрәйини бир балача чызыблар.

Соңра балыгчыларә мүрачнәтлә.

— Гайтаранын букунки ову пис олмайыб, кедиң гайыгдан чыхарын,—деди.

Балыгчылар гайыга тәрәф йүкүрдүләр.

Чәфәр дәлә Күлбәнизә бахараг мейрибан бир тәбәссүмлә:

— Һә, күндүз килейләнирдин ки, ай нә билим Гайтаран гәһрәман олмады, чәбһәдән һисс олунмадаң гайыгды...

Бәс инди нә дейирсән?

Күлбәниз сөнеуз бир фәрәһлө күлүмсәйәрәк Гайтарана бахды.

Бу заман балыгчылар дүшмәни кәтирдиләр. О, утандыгындан һеч кәсиң үзүнә баха билмирди.

Гоча она нифрәт долу гәзәбли бир нәзәр салараг:

— Һә, нечәдир, көпәк оғлу, үч нә-фәриниз бир арыг оғланын әлиндән маң гуртара билмәди,—деди.